

Metriikan perusteos

Metriikalla eli runomittojen kuvauksella on liittyviä sekä kielen että kirjallisuuden ja kansanrunouden tutkimukseen. Pentti Leino on tarttunut aiheeseen ennen kaikkea lingvistinä, vaikka sanataiteenkin näkökulma on taustalla mukana.

Kirjoittajan tavoitteet ovat vaativia. Toisaalta Leino pyrkii luomaan yleistä metriikan teoriaa. Tällä voidaan kuvata mitä tahansa metrisesti järjestyneitä tekstejä ja selvittää, mikä on runomitan suhde kielen rakenteeseen. Toisaalta hän näyttää, miten tähän päästään selvittämällä perusteellisesti suomen kielen yleisintä runomittaa ja sen käyttöä.

Runomittojen kuvauksen Leino hahmottaa paljolti 1970-luvun generatiivisen kielenkuvauksen mukaisesti; formalismi on tosin takalalla.

Häntä kiinnostaa tutkittavan mitan perusrakenne, joka esitetään täsmällisinä sääntöinä. Nämä kuvaavat mm. säkeistöjen ja säkeiden rakennetta, riimejä sekä tämätapaisten metrinen yksikköjen suhdetta kielen yksiköihin kuten tavuun, sanaan, syntaktiseen konstituenttiin (pääsanaan määritteen) ja lauseeseen.

Kielitieteellistä näkökulmaa korostaa se, ettei tekijä suo itselleen mahdollisuutta viitata "runoilijan vapauteen" selityperusteena, kun jotkin yksityiskohdat eivät sovi muuten toimivaan malliin. Ennustamattoman vaihtelun yleisyys ja pelivara on voitava osoittaa mahdollisimman rationaalisesti.

Selvitettävänä on suomen kielen dynaaminen runomitta. Suurin osa viimeisten 100 vuoden mitallisesta runoudesta on kirjoitettu tämän mittaisena, esimerkkinä vaikkapa ensimmäinen säkeistö J. H. Erkon runosta "Muut juomat tullataan". Viereiset nollat ja plussat osoittavat mitan laskussa ja nousussa olevia tavuja:

Te pankaa tulli kallis
Maan vieraan viinoillen
En niiden nousta sallis
Ma Suomen rannoillen
0+0+0+0
0+0+0+
0+0+0+0
0+0+0+

Metriken pohjakaava voidaan kuvata muutamalla metrisellä rakennesäännöllä: runo koostuu valinnaisesta määrästä säkeistöjä, säkeistö kahdesta säeparista, säepari kahdesta säkeestä sekä säe neljästä laskun ja nousun muodostamasta parista, joista yksi lasku ja nousu voivat puuttua säeparin lopusta ja yksi nousu säkeen lopusta.

Viimeksi mainitut poistosäännöt tekevät mahdolliseksi nähdä saman rakenteen muunnoksina äskeisen tapaiset perustyyppiset jambiset runot ja sellaiset harvinaiset säkeet kuin Aale Tynnin "sa laula Suomen suuruutta ja Suomen kunnia!", joista edellinen sisältää säkeenloppuisen nousun, jota ei Erkon runossa ole.

KIRJAT

Pentti Leino: Kieli, runo ja mita. Suomen kielen metriikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1982.

Metrisiä rakennesääntöjä ovat myös riimisaännöt, joita on kaksi. Säkeistössä säeparin jälkimmäiset ovat keskenään ja alkusäkeet keskenään loppusointuiset. Jälkimmäinen sääntö ei koske kaikkia runoja.

Metrisiin rakennesääntöihin ei ole päädytty vain muutamaa runoa analysoimalla. Leino on nimittäin käynyt läpi suurin piirtein koko julkaistun ja tekijältään tunnistettavissa olevan suomenkielisen mitallisen runouden. Lopulliseen tutkimusaineistoon on seulojuttu 80 runoilijan yhteensä 100 runoa, säkeitä kaikkiaan 4000.

Mitta ja kieli

Tämä aineisto joutuu yksityiskohtaiseen lingvistiseen analyysiin. Leino osoittaa viimeistä säettä myöten, mitkä ovat dynaamisen mitan yleiset suhteet kielen rakenteeseen, mitkä esiintymät taas runoilijakohtaisia poikkeuksia. Vastauksia hän esittää mm. seuraaviin kysymyksiin: Mikä on metrinen yksikköjen suhde syntaktiseen konstituenttirakenteeseen? Mitkä säkeensisäiset lauseenrajat ovat mahdollisia?

Esimerkkejä tästä ovat mm. "Oi Tornio, sun kruunus / ei katoa ikään" (Kramsu), "— Ken tuolla? Kiväärinsä / mies siinä nojautuu" (K. Leino) ja "mut pöytä kun kaattiin, jotkut — tytöt rupesi siunailemaan" (Kanerva). Kanervan säe on inkongruentti säkeenylitys ja rikkoo ns. vastaavuussääntöä.

Nämä säännöt määrittävät mitan suhteen kielen yksiköihin. Leino olettaa viidestä vastaavuussäännöstä yhden mukaan säkeenrajalla on fonologinen tauko, joka on mahdollinen vain tietyillä syntaktisilla rajoilla. Kramsun ja K. Leino säkeet ovat vielä vastaavuussäännön mukaisia säkeenylityksiä, Kanervan säe ei, koska indefiniittipronominin jäljessä ei ole (potentiaalista) taukoa.

Missä lausekkeissa voi olla säkeenraja ja millä ehdoilla? Esimerkit tyyppiä "hän seisoi edessä suuren, / valaistun ikkunan (Jylhä), "Yön samettia seinät / sen satusalin on" (Tikkanen) ja "Ja ne muistuvat mieleen ajat / Kesälempeät, kukkeat" (Cajander) ovat laajassa käytössä taiderunouden ulkopuolellakin, esim. iskelmissä. Tällaiset syntaktiset rakenteet käyvät tarpeellisiksi, koska mitan rakennevaatimukset ja suomen kielen tunnettu lyhyiden sanojen vähälukuisuus muuten supistaisi ilmaisumahdollisuuksia liikaa.

Minkälaisia ovat sallitut riimit? Mitä fonologisia ehtoja ne täyttävät? Mitä vaatimuksia mita asettaa tavuille ja sanoille? Minkä rakenteiset tavut ja sanat voivat esiintyä eri nousu- ja laskuasemisissa? Miten sanojen painosuhteet ja tavujen pituusuhde vaikuttavat erirakenteisten sanojen esiintymiseen eri metrisissä asemissa?

Viimeksi mainittuihin kysymyksiin Leino hahmottelee vastausta prominenssisäännön käsitteensä avulla. Prominenssisäännöt kuvaavat sanarakenteiden soveltuvuutta eri metrisiin asemiin funktiona painotussuhteista, tavujen lukumäärästä ja rakenteesta, lauseympäristöstä missä sana esiintyy jne. Näissä kohdin Leino esittää runsaasti uutta tietoa suomen prosodiasta, ennen muuta painotuksesta.

Mitan itsenäisyys

Perusnäkömyksenä on, että mita on viime kädessä kuvattava kielestä irrallisena, itsenäisenä ilmiönä. Tällainen autonomia on juuri metrisillä rakennesäännöillä. Leino tekee selvän pesäeron puherytmin tutkimukseen, joka selvittelee yksittäisten ääneen luettujen runoesiintymien fyysisiä ja hahmotusominaisuuksia. Tämä on tärkeä periaatteellinen kannanotto, joka erottaa po. metriikan Matti Sadeniemen klassisesta mallista (Metriikkamme perusteet, 1949).

Leino 350-sivuinen teos sisältää runsaasti havaintoja myös suomen metrinen systeemin kehityksestä ja sen muista mitoista. Vankka yleisteoreettinen pohjustus vie kirjan selvästi alan kansainvälisten huipujen sarjaan.

Kriitikko ei löydä paljoakaan moitteen sijaa. Joku voisi epäillä Leino oletaman metrinen rakenteen ylimmän tason tarpeellisuutta ja erityisesti sen suhteuttamista metriseen pohjarakenteeseen ns. poistosäännöllä. Metriikan autonomia ei ole absoluuttista, minkä osoittaa jo vastaavuussääntöjen olemassaolo. Metrinen sääntöjen ontologia tuskin on aivan samanlainen kuin arkikielen perussääntöjen, kuten Leino väittää. Tutkittujen 100 runon valinnan perusteet jäävät vähän epäselviksi.

Nämä huomautukset eivät horjuta johtopäätöstä: Leino tutkimus on merkkiteos, joka ansaitsisi laajemman lukijakunnan kuin suomenkielinen asu sille predestinoi. Humanististen tutkijoiden julkaisudilemma on vanhastaan tuttu. Toisaalta niillä voi olla kansallisesti merkittävää sanottavaa, joka menee parhaiten perille omankielisenä. Toisaalta kansainvälinen teoreettinen tiede edellyttää englannin käyttöä. Taloudellisia mahdollisuuksia tämän ongelman voittamiseen näkyy olevan aivan liian harvoin.

FRED KARLSSON